

МОВЛЕННЄВІ ТИПИ ОСОБИСТОСТІ ТА РОЗВИТОК ЗМІСТУ ДИСКУРСУ

У статті досліджуються мовленнєві типи особистості (загалом 54) на основі розробленої автором комунікативно-функціональної теорії дискурсу. Автор робить висновок про збіжність базових типів мовленнєвої особистості та загальних шляхів розвитку в дискурсі.

Найновішими серед наукових розвідок особистості стали її лінгвістичні дослідження. Вони беруть початок із герменевтики та теорії стилю письменників. Але справжнього цілеспрямованого розвитку лінгвістична теорія особистості досягла наприкінці 80-х - початку 90-х років минулого сторіччя, що було пов'язано з розвитком прагмалінгвістики.

Ми наведемо нашу власну класифікацію мовленнєвих типів особистості [1; 2, 20], тісно пов'язану із запропонованою нами теорією дискурсу [2, 4-30].

Уявімо, що простір мовленнєвого впливу дискурсу на адресата багатомірний. Дискурс як мовленнєвий знак має головні семіотичні аспекти, відношення, в які він вступає з об'єктами мовленнєвої/немовленнєвої дійсності: сигматичні, семантичні, прагматичні, синтаксичні. Перші з них відображають зв'язок між мовленнєвим знаком та тим/тими об'єктом/об'єктами оточуючого світу, що він його/їх відбиває, другі - зв'язок зі своїм значенням, треті - створення та використання мовленнєвого знака людьми, четверті - зв'язок мовленнєвого знака з іншими подібними собі. Щодо розробленої нами лінгвістичної моделі мовленнєвої діяльності ці аспекти можуть розглядатися в комунікативно-семіотичному плані як координати комунікативного розгортання дискурсу.

Сигматична координата - це координата комунікативного розгортання адресантом особис-

тіших смислів з урахуванням їх співвіднесеності з реальністю на основі власного досвіду пізнавальної діяльності. Такі смисли мають характер думки (рос. мнения).

Семантична координата змальовує сферу змістової інтерпретації знаку, що відбиває відношення знака та його мисленнєвого еквівалента й несе в собі сукупність знань про світ за допомогою встановленої у соціумі системи понять, категорій і т. п. про нього.

Прагматична координата пов'язує створення і використання у мовленнєвому потоці одиниці мовленнєвої діяльності (в т. ч. дискурсу) з прогнозованою дією відповідного тексту на адресата та його мовленнєвою/немовленнєвою активністю у відповідь.

Синтаксична координата змальовує сукупний акумулюючий мовленнєвий вплив на адресата одиниці/послідовності одиниць мовленнєвої діяльності у межах єдиного дискурсу.

По лініях семіотичних координат діють відповідні сили мовленнєвого впливу. Для сигматичної координати - це мотивуюча, для семантичної - аргументуюча, для прагматичної - регулююча, для синтаксичної - акумулююча сили.

Відповідно, елементарними назвемо ті дискурси, в яких явно домінує одна з сил мовленнєвого впливу.

Сила аргументації формує дискурс знання. Дискурс знання орієнтує адресата на відповідні мовленнєві/немовленнєві дії великою кількістю

семантичної і малою кількістю регулятивної (прагматичної) інформації, аж до повної її відсутності. Інформаційний вплив за допомогою аргументуючої сили дискурсу спрямований на зміну цілого ряду окремих складових загальної концептуальної картини світу адресата і розрахований адресантом, окрім реалізації конкретних короткострокових цілей спілкування, на модифікацію певних особливостей подальшої мисленнєвої та матеріальної діяльності адресата в цілому. Дискурс такого типу будується на основі використання дедуктивного/індуктивного семантичного способу розгортання інформації та/або їх поєднання і ґрунтується на принципі опосередкованого такою інформацією «непрямого» переконання адресата у правильності вибору, як правило, прямо не вказаних напрямків відповідних мовленнєвих/немовленнєвих дій. Таким чином, після впливу дискурсом знання досягається найбільша свобода вибору адресатом подальших рішень і самостійність їх прийняття. Це - розмова мовою фактів, а не вказівок.

Заперечення сили мовленнєвого впливу дискурсу знання вимагає незгоди адресата з істинністю викладених у ньому фактів (явищ, подій) навколишнього світу. Піддати запереченню комунікативні наміри автора дискурсу в цьому разі неможливо, оскільки вони не є вираженими у мовленні. Істина - це шлях пізнання інформації, і дискурс знання спрямований на те, щоб адресат пройшов його по координатах, прокладених автором дискурсу.

Сила мотивації лежить в основі дискурсу бажання. З цією метою у дискурсі бажання широко/неширо викладаються факти (події, явища) навколишнього світу, тісно пов'язані з особистістю адресата.

Значна кількість гіпотетично/реально пов'язаної з особистістю адресата сигматичної інформації та незначна кількість (аж до її відсутності) відкрито переданої регулятивної (прагматичної) інформації ставить перед адресатом завдання вибору своєї подальшої мовленнєвої/немовленнєвої поведінки, виходячи з повторення/неповторення свого минулого життєвого досвіду.

Це - спілкування з опертям на мотиви, а зрештою - на сформовані за допомогою дискурсу і прогнозовані його автором бажання адресата.

Запереченню підлягають у цьому випадку лише щирість адресанта та істинність наведених у дискурсі фактів (явищ, подій), а не прямі комунікативні наміри автора.

В цілому, дискурси знання та бажання за допомогою аргументуючої та мотивуючої сил задають майже весь спектр таких явищ мовленнє-

вої діяльності, які в прагмалінгвістиці називають «непрямими мовленнєвими актами», тобто, спрощено кажучи, різні види спонукань, виражені найчастіше розповідною формою речення.

Найбільше прагматично орієнтованим є дискурс повинності (рос. долженствования). Його смисловий бік збіднений, відсутні (чи майже відсутні) аргументація та мотивація відкрито висловлюваних автором мовленнєвих/немовленнєвих дій, що вимагаються від адресата. При відсутності сигматичного та семантичного компонентів простір дискурсу повинності спрямований на безпосереднє отримання адресантом певної ментальної/матеріальної активності адресата. Такий дискурс не вимагає від автора зусиль на розвиток його аргументаційної та/чи мотиваційної частин.

В цьому полягає смислова елементарність та домінуюча регулююча (прагматична) орієнтованість цього типу дискурсу, про що можуть свідчити відповідні висловлювання типу: «Командувати легше за все».

Прагматичною вузькою направленістю досягається високий ступінь економії мовленнєво-мисленнєвих зусиль адресанта, одновимірність орієнтації комунікативного простору дискурсу на адресата і, зрештою, мала свобода вибору відповідних мовленнєвих/немовленнєвих дій у адресата. Вона полягає лише у згоді/незгоді виконати дію, вказану в дискурсі.

Дискурс можливості спирається на дію акумулюючої сили, яка спрямована на отримання від адресата інформації будь-якого виду: сигматичної, семантичної або прагматичної. Всі запитання орієнтовані на таку мовленнєву, а в разі присутності смислів за іншими координатами - відповідну немовленнєву активність адресата. Акумулююча сила не допускає зустрічно направленої однойменної сили в дискурсі відповіді (наприклад, неможливість за етикетом відповідати запитанням на запитання). Ми називаємо дискурс, що створюється акумулюючою силою, саме так, бо він спрямований на встановлення можливості адресата виконати мовленнєві/немовленнєві дії, що вимагаються адресантом.

За ступенем складності комунікативного простору дискурси можуть бути класифіковані на елементарні та комбіновані, в яких використовуються дві, три або чотири сили мовленнєвого впливу, що функціонують у чотиривимірному просторі мовленнєвої діяльності.

Таким чином, до комбінованих дискурсів належать: (1) аргументативно-мотиваційний, (2) аргументативно-аккумуляючий, (3) аргументативно-прагматичний, (4) мотиваційно-аккумуляючий,

(5) мотиваційно-прагматичний та (6) прагматико-акумулюючий дискурси, що використовують набори двох сил мовленнєвого впливу, (7) аргументативно-мотиваційно-прагматичний, (8) аргументативно-прагматико-акумулюючий, (9) мотиваційно-прагматико-акумулюючий, в яких задіяні по три сили мовленнєвого впливу, і, на решті, (10) аргументативно-мотиваційно-прагматико-акумулюючий дискурс, що тією чи іншою мірою використовує всі координати чотиривимірного простору мовленнєвої діяльності. Комунікативна сила останнього є просторово-часовою інтеграцією всіх перерахованих сил мовленнєвого впливу.

Під час розгляду типології комбінованих типів дискурсів треба враховувати також те, що вони можуть мати в ролі домінуючих не всі, а частину сил мовленнєвого впливу, що використовуються. Такі розсуди доводять кількість типів комбінованих дискурсів до п'ятдесяти чотирьох. У реальному мовленнєвому спілкуванні дискурси мають, як правило, комбінований характер, особливо якщо вони складаються більш ніж з однієї одиниці мовленнєвої діяльності.

Об'єктивна класифікація комунікативно-функціональних типів дискурсу дає змогу науково обґрунтовано підійти до питання з'ясування типологічних особливостей мовленнєвої особистості. Така особистість має, відповідно до преференційного використання комунікативно-функціонального типу/типів дискурсу/-ів, певний сигматикон, семантикою, прагматикою та синтактикон мовленнєвої особистості [2, 20]. Сукупність цих особливостей дозволяє дати достовірний дискурс-портрет кожної мовленнєвої особистості, який, завдяки розробленості понятійного

апарату даної теорії, буде достатньо детальним та індивідуальним. Пов'язаність лінгвістичного типу особистості з психологічними та антропологічними характеристиками індивіда дає змогу стверджувати, що за сукупністю цих параметрів вірогідно розрізнити людей майже так само чітко, як і за відбитками пальців.

У найзагальнішому сенсі правильність нашої теорії дискурсу та кваліфікації мовленнєвих типів особистості, побудованої на ній, підтверджується світовим досвідом найусталеніших та найперевіреніших людських знань про мовлення. Від типу мовленнєвої особистості залежить шлях розвитку змісту в дискурсі. Як відзначають християнські гомілетисти, які спираються не тільки на християнську традицію, а й продовжують традиції ще класичної риторики, відомо лише три способи розвинути висловлювання у дискурсі: дати визначення, довести та застосувати [3]. Характерно, що всі ці три способи збігаються з трьома розповідними типами дискурсу, які ми виділяємо.

Прагматичний/регулятивний дискурс дає визначення того, що треба робити адресатові, аргументаційний дискурс, за природою, постійно щось доводить, а мотиваційний дискурс, що спирається на інформацію про адресатів у навколишньому світі, є реалізацією застосування, що має те ж саме визначення у християнській практиці. Повне узгодження положень розробленої нами комунікативно-функціональної моделі дискурсу, що спирається на семіотичну теорію, та загальних можливих принципів розгортання змісту в дискурсі свідчить про інтегративну систему мовленнєвої діяльності як реалізації семіотичної системи мови.

1. Зернецький П. В. Динамические аспекты семантики и прагматики дискурса // Личностные аспекты языкового общения.-Калинин, 1989.
2. Зернецький П. В. Речевое общение на английском языке:

Коммуникативно-функциональный анализ дискурса.- К., 1992.

3. H. Robinson. Tapscript of the speech at the Conference on Biblical Education at Biola University.- La Mirada, 1986.

P. Zernetsky

LANGUAGE PERSONALITY TYPES AND THE DEVELOPMENT OF CONTENTS IN DISCOURSE

The article focuses on the research of the types of language personality on the basis of communicative-semiotic approach to discourse analysis suggested in 1990 by the author. Four elementary types of language personality are singled out: argumentative, motivational, pragmatic, and accumulative. Total number of combined types of language personality (accumulative-pragmatic, argumentative-motivational-pragmatic etc.) reached the total number of 54. The correctness of the theory of linguistic personality suggested by the author is proved by the correspondence of three narrative types of language personality to the three possible types of utterance development in discourse: defining, proving, and applying.